

tence bylo tímto loupežníkem podle vlastního jeho úmyslu asi stanoveno vítězné zakončení druhé světové války.

Literatura.

Ad I. Jiří Jellinek: Všeobecná státověda (český překlad), 1906; Hans Kelsen: Allgemeine Staatslehre, 1925; František Weyr: Theorie práva, 1936; týž: Československé právo ústavní, 1937.

Ad II. J. Hoffmann: Ústavodárné Národní shromáždění a řád volení do něho, 1946; týž: Nové zákony a nařízení, VII; týž: „Československý a „slovenský“ právní řád“ v Právniku 1947.

Články: Weyrův v Časopise pro právní a státní vědu, XXVII; Greifův a Budníkův tamtéž; Neubauerův v Právniku 1945 a v Právní praxi, X; Körbelův a Pošvářův tamtéž; Kučerův v Obzorech, 1946; Krčmářův, Meissnerův, Horáčkův a Peškův ve Sborníku věd právních a státních, 1946 a Lubyův v Právním obzoru, 1946.

František Weyr.

Vzájemnost (reciprocita).

1. Pojem a historické základy. 2. Druhy v-i. 3. V-ní klausule v mezinárodních smlouvách. 4. V-t ve vnitrostátním právním řádě. 5. Odveta. 6. V-t v mezinárodní judikatuře. 7. Význam v-i v dnešním mezinárodním právním společenství.

1. V-t neboli reciprocita jest obecným principem právním, který platí jak v oblasti mezinárodní, tak i v oblasti vnitrostátní. Spočívá v tom, že státy ve svých vzájemných stycích splácejí stejné stejným, t. j. státy uznávají své právní povinnosti vůči sobě, jak jsou jimi navzájem plněny. Správně proto zdůraznil Niboyet (*La notion de réciprocité dans les traités diplomatiques de droit international privé*, *Recueil des Cours*, 52, str. 263), že při v-i jde o určení rovnováhy mezi vzájemnými závazky, zejména v oboru smluv mezinárodního práva soukromého. Myšlenka v-i je nerozlučně spjata s myšlenkou smlouvy a třebaže se v-t vyskytuje v četných smlouvách mezinárodních a zákonech, přece jí nevěnovala ani věda, ani praxe valné pozornosti. V-t je charakteristickým rysem práva mezinárodního, pokud se v něm klade patřičný důraz na identitu mezinárodních závazků. S tohoto hlediska definuje nejnověji Brierly (*The outlook for International Law*, 1945, str. 5) právo mezinárodní v ten smysl, že je to souhrn práv, jež stát může uplatňovati pro sebe a své příslušníky vůči ostatním státům, a souhrn povinností, které v důsledku toho musí býti vůči nim zachovávané. Vždy však nedochází v mezinárod-

ním právu k uplatnění identity závazků, nýbrž místo ní nastupuje zásada rovnocennosti závazků. Tím arci nedochází k porušení zásady rovnosti států, s níž bývá v-t ztotožňována. Na př. Redslob (*Histoire des Grands Principes du Droit des Gens depuis l'antiquité jusqu'à la veille de la Grande Guerre*, 1923, str. 35) případně vytkl, že rovnost je v-i. To souvisí s tím, že právo mezinárodní vyrůstalo ze vzájemného souhlasu států. Nelze však přehlížeti, že při uzavírání mezinárodních smluv nabývá nad momenty hospodářskými převahy moment politický. Přitom nezůstává na uzavírání v-tních závazků bez vlivu občanské právo se svými konstrukcemi.

Se v-i se setkáváme již od nejstarších dob vývoje mezinárodního společenství států. V-t docházela svého pozitivního výrazu jednak v obecných normách práva mezinárodního, jednak v mezinárodních smlouvách. Klausule, jimiž byla v-t zajišťována, byly různé. Upravovalo se jimi postavení diplomatických a konsulárních zástupců, příslušníků jednotlivých států, obchodní a dopravní poměry četných států, připouštění cizího práva, uznávání a výkon cizích exekučních titulů a j. Rovněž v oboru válečného práva hraje v-t významnou úlohu. V nejnovějších mezinárodních smlouvách se používá k zajištění stejného nakládání států a jejich příslušníků klausule nejvyšších výhod (*clause de la nation la plus favorisée*, *most-favored-nation clause*) aneb klausule otevřených dveří, o níž se v nejnovější době zmiňuje též Charta spojených národů (čl. 74).

Vývoj v-tních klausulí souvisí s uplatňováním zásady rovnosti států v mezinárodních stycích. Ani starověku nebyl princip v-i neznám. Již starověký Egypt upravoval obchodní styky s jinými státy na základě vzájemné svobody obchodu smlouvami. Z doby vlády Ramsesovy (r. 1278 př. Kr.) se zachoval slavný mír s hethickým králem Chattusilem, jímž byla mimo jiné stanovena vzájemná ochrana živností a obchodu obou národů, vydávání zločinců, navrácení poddaných, kteří se uchýlili k druhému panovníku. U těch národů, u nichž byl mezinárodní obchod významným činitelem, docházelo k častým stipulacím v-tním, tak na př. u Feničanů. Podobně tomu bylo u Řeků a Římanů, jejichž mezinárodní vztahy se opíraly o princip rovnosti a v-i. Všude tu vládla v-t, která vyplývala z uznání nezávislosti a su-

verenity států, ať již šlo o vztahy mírové nebo válečné. Pokud jde o středověk, přineslo křesťanství nauku o rovnosti všech lidí a nově vznikající právo mezinárodní se opíralo o princip rovnosti a solidarity států. Za trvání pokojných vztahů mezi státy docházelo k čilým obchodním vztahům mezi jednotlivými státy a jejich příslušníkům byla zajišťována vzájemná ochrana.

Novodobé pak mezinárodní právní společenství, jaké bylo po třicetileté válce organizováno mírem vestfálským, spočinulo na zásadě rovnosti a suverenity států. V tomto údobí působily nejen nové duchovní síly, nýbrž i hmotné zájmy ke stmelování jednoty států. Výměna hospodářských statků s rostoucí civilizací se šířila a panovníci si čím dále, tím více uvědomovali význam v-i v mezinárodních stycích. Jednotlivcům se tu dostalo bez ohledu na jejich příslušnost zvýšené ochrany osobní i majetkové. Na př. čl. 9 pyrenejské smlouvy z r. 1659 chránil soukromý majetek v osobě cizince stejně jako majetek občanův. Čl. VI. anglo-francouzské mírové smlouvy utrechtské mluvil o vzájemné svobodě obchodní a plavební. Také prusko-americká obchodní a přátelská smlouva z r. 1785 byla uzavřena na stejných zásadách. Podobně i pozdější smlouvy vycházely z principu v-i. Tak na př. smlouvy mírové, o uznání exterritoriality diplomatických zástupců, smlouvy obchodní a plavební, konsulární, o právní pomoci a j.

Ač mezinárodní smlouvy mají zpravidla povahu vzájemnostní, přece nelze z toho dovozovati, že by vždy platily stejně pro obě smluvní strany. Na př. mírové smlouvy, jimiž byla likvidována první světová válka, se v četných směrech odchýlily od principu v-i. Na př. čl. 267 mírové smlouvy versailleské stanovil, že veškeré výhody, svobody a výsady dovozní, vývozní a průvozní, které by Německo povolilo kterémukoli ze států spojených neb sdružených nebo kterémukoli z jiných států cizích, budou se zároveň a bezpodmínečně vztahovati na všechny státy spojené nebo sdružené, aniž musí o to žádati nebo poskytnouti kompensace. Stejně tomu tak bylo v ustanoveních čl. 276 a n., pokud jednaly o nakládání se státními příslušníky mocností spojených a sdružených, čl. 296 a n. o dluzích a smlouvách soukromých, čl. 297. v příčině mimořádných válečných opatření, která Německo učinilo o majetku, právech a zájmových účastenstvích příslušníků

mocností spojených a sdružených, v čl. 302 a n. o vykonatelnosti cizích rozsudků, v čl. 306 a n. o vlastnictví průmyslovém a j. Podobná ustanovení obsahovaly i ostatní mírové smlouvy téhož období, zejména mírová smlouva s Rakouskem a Maďarskem. Tyto státy musely přiznati příslušníkům mocností spojených a sdružených stálou ochranu jejich osob, statků, práv a zájmových účastenství a volný přístup k soudům. Německá theorie nebyla přirozeně s těmito odchylkami od obecného práva mezinárodního spokojena (srov. Kunz, *Gegenseitigkeit im Völkerrecht*, u Struppa, *Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie*, I., 1924, str. 371), neboť v tom viděla ovšem bezdůvodně porušení kontinuity vývoje práva mezinárodního a zvláštní tvrdost mírových smluv.

2. Podle právního základu se činí rozdíl mezi v-i diplomatickou neboli smluvní a v-i faktickou neboli legislativní. Při systému diplomatické v-i se přiznává cizincům požívání těch práv, jejichž v-t je pojištěna diplomatickou smlouvou. Tento systém je přijat na př. čl. 11 francouzského občanského zákoníka. V úvahu tu přicházejí jednak diplomatické smlouvy obecné, které provádějí úplnou asimilaci mezi příslušníky obou států v oboru jejich soukromých práv, jednak diplomatické smlouvy zvláštní, které připouštějí zrovnoprávnění toliko v příčině určitých soukromých práv. Jde-li o v-t faktickou, není třeba, aby byla zajištěna mezinárodní smlouvou. Stačí, že má svůj základ v zákoně státu, k němuž patří cizinec. Systém v-i, pokud jde o úpravu právního postavení cizinců v jednotlivých státech, je předmětem kritiky a vytýká se mu, že přispívá k pestré úpravě a nejistotě (srov. Scelle, *Précis de Droit des Gens*, II, 1934, str. 85). Naproti tomu se s druhé strany zdůrazňuje, že systém ten odpovídá lépe zájmu státu, avšak také požadavku, vhodně upravit mezinárodní vztahy mezi státy. Fedozzi (*Il diritto internazionale privato*, 1935, str. 25) správně poukazuje k tomu, že daleko vhodnější je v-t smluvní, která právě odstraňuje těžké nejistoty, k nimž může vésti legislativní v-t, a která skutečně zajišťuje občanům v cizím státě to nakládání, které cizí stát vyhrazuje domácím občanům. V době, kdy liberální tendence ve světovém hospodářství plně nepronikly, je systém v-i nejvhodnějším prostředkem, jak hájiti hospodářské i sociální zájmy státu.

Od doby, kdy Společnost národů vstoupila v život, vznikla otázka, zda v-t je zajišťovati ve formě dvoustranných či mnohostranných mezinárodních smluv? Vzhledem k tomu, že po prvé světové válce nastala ve vývoji dvoustranných smluv jistá stagnace, byla dávána přednost mnohostranným smlouvám. Již hospodářská konference z r. 1927 ukázala tendenci ve prospěch mnohostranných smluv, avšak pozdější praxe používala hojněji smluv dvoustranných, pokud sjednávání mnohostranných smluv se ukázalo obtížným. Po zřízení Organismu spojených národů znovu ožil problém mnohostranných mezinárodních smluv.

Dále lze v-t dělit s hlediska jejího obsahu na v-t formální neboli absolutní a materiální čili relativní. Formální v-t spočívá v tom, že stát nakládá s cizinci stejně jako s vlastními příslušníky, pokud cizí stát nakládá s příslušníky cizího státu stejně jako se svými vlastními příslušníky. Přitom vůbec nerozhoduje, zda se tuzemcům dostane v cizině týchž práv, která jim jejich domovské právo přiznává. Důraz je tu položen nikoli na stejné právo, nýbrž na stejné nakládání, t. j. na vyloučení diferenciálního postupu. Při v-i materiální jde o to, aby se cizincům dostalo v konkrétním případě téhož práva, jaké je přiznáno tuzemcům v cizině, a to bez ohledu na to, zda jsou tito postaveni na roveň tamním státním příslušníkům čili nic. Materiální v-t se vyskytuje pořídku, poněvadž jak v. Bar (*Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts*, I., 2. v., 1889, str. 286), vytkl, obsahuje tento systém osobování si práva, vnucovati náš zákon cizině. Proto se také v mezinárodní praxi setkáváme se v-i materiální pořídku. Vyskytuje se v nejnovější době zejména ve francouzském smluvním právu. Niboyet (n. u. m., str. 301) trefně poznamenává, že formule, kterou nazývá „*reciprocité trait pour trait*“ čili v-i efektivní, je vlastní spíše Francii a že byla vnuknuta a vnucena mravně vyjednavacům čl 11 občanského zákoníka, který takto hraje významnou úlohu v praxi, ač v theorii nezakládá žádného závazku.

3. V-t dochází v mezinárodních smlouvách různého výrazu a podle toho lze rozzeňávat různé vzájemnostní klausule. Některé formule jsou obecné, jiné jsou konkrétní neboli zvláštní a posléze se vyskytují formule kombinační. Je to právě mezinárodní život, který hledá nové a nové formy k rozvinutí mezinárodní součinnosti mezi státy.

Ze smluv, jež používají obecných formulí, stojí v přední řadě ty smlouvy, které staví cizí státní příslušníky na roveň domácím, aniž vypočítávaly jednotlivá práva, jichž požívání je přiznáno cizincům. Tento typ mezinárodních smluv je čteně zastoupen i v československém smluvním systému. Na př. čl. 1 obchodní a plavební smlouvy s královstvím Italským ze dne 23. března 1921 (č. 4/1922 Sb.) stanovil, že mezi příslušníky obou Vysokých smluvních stran bude úplná a naprostá svoboda obchodu a plavby a budou se moci usazovati svobodně na území druhé Vysoké smluvní strany. Dalším typem mezinárodních smluv, jež používají obecných formulí, jsou smlouvy obsahující doložku nejvyšších výhod. Těmito smlouvami se pojišťuje cizím státním příslušníkům to nakládání, jehož nejsou účastni vlastní státní příslušníci, nýbrž cizinci, s nimiž se nakládá lépe. Zprvu klausuli nejvyšších výhod obsahovaly smlouvy obchodní a plavební, avšak dnes se jí používá všeobecně v mezinárodních stycích soukromého rázu tam, kde jde o právní postavení cizinců, jejich usazování, přístup k soudům, osvobození od povinnosti skládati žalobní jistotu, o ochranu děl literárních a uměleckých a pod.

Klausule nejvyšších výhod může míti dvojí formu:

a) může býti bezpodmínečná, takže třetí stát automaticky nabývá výhod ze smlouvy, aniž tu byla dána přiměřená kompensace. Systém tento byl zastáván zejména Velkou Británií;

b) může býti podmíněnou, při čemž je přednostní nakládání učiněno závislým na určitých koncesích se strany třetího státu. Tento systém byl dlouho praktikován Spojenými státy americkými.

V praxi naráží podmíněčná klausule nejvyšších výhod na nesnáze co do určení protiplenění. Naproti tomu, jak případně poznamenává François (*Handboek van het Volkenrecht*, I., 1931, str. 416), jde-li o otázky, kde v-t je v povaze věci, není obecně úmyslem smluvních stran, když přiznají bezpodmínečné přednostní nakládání, uchýliti se od zásady v-i a takové rozšiřování klausule musí býti odmítnuto.

Nizozemsko vyloučilo ve svých obchodních smlouvách dovolávání se klausule, když šlo o kolektivní smlouvy, uzavřené pod záštitou Společnosti národů a otevřené přístupu všech států; když šlo o dvoustranné nebo kolektivní smlouvy, které chtěly zabrániti dvojímu zdanění

a posléze o smlouvy mezinárodního práva soukromého, zejména haagské úmluvy.

Hospodářská konference z r. 1927 doporučila, aby bezpodmínečná klausule nejvyšších výhod byla pojata do obchodních smluv. Také hospodářský výbor Společnosti národů se vyslovil ve prospěch bezpodmínečné klausule, při čemž poznamenal toto:

„Podstatným rysem je zabránění veškerému rozlišování, zatím co podmínečná klausule vykazuje samou svou povahou prvek rozlišovací; neposkytuje žádných výhod vlastní klausule nejvyšších výhod, jež usiluje o odstranění hospodářských nárazů, o zjednodušení mezinárodního obchodu a o to, aby byl postaven na pevnější základy. Je nespravedlivá ke státům, které mají málo celních poplatků aneb nízkých a které nejsou v témže postavení, aby vyjednávaly jako státy, které mají vysoké a četné celní poplatky.“

Z dosahu klausule nejvyšších výhod jsou vyňaty:

a) výhody, které jsou poskytnuty sousedním státům k usnadnění pohraničního styku;

b) výhody vyplývající z celní unie, která již byla nebo teprve bude uzavřena, a

c) výhody, které byly nebo budou snad poskytnuty některým státům pro zvláštní obchodní vztahy (t. zv. regionální klausule).

Pod typ smlouvy s klausulí nejvyšších výhod spadá na př. prozatímní smlouva ČSR s Ruskou socialistickou federativní sovětskou republikou ze dne 5. června 1922 (č. 258/1922 Sb.), pokud měli příslušníci RSFSR požívat na území ČSR a příslušníci ČSR na území RSFSR všech všeobecně občanských práv a výhod, které jsou vyhrazeny nebo kterých se v budoucnu dostane příslušníkům kteréhokoliv třetího státu, s vyloučením práv a výhod, kterých požívají v RSFSR příslušníci s ní spojených republik. Bezpodmínečná klausule nejvyšších výhod byla velmi přesně formulována nejnověji v obchodní smlouvě ČSR s republikou Spojených států brazilských ze dne 16. října 1946 (č. 1/1947 Sb.).

Kromě obecných klausulí v-stních vyskytují se v mezinárodní praxi též klausule zvláštní, které činí v-t závislou na totožnosti příslušného materiálního práva. Sem patří aplikace v-i materiální, v-i, při níž se podrobně vypočítávají práva, k nimž se vztahuje, a posléze v-i, již se sleduje dosažení sjednocení neboli uniformity práva.

Pokud jde o klausule s materiální v-i, usilují o to, aby se cizincům zajistilo požívání určitého práva toliko do té míry, v jaké ve stejném případě požívá domácí příslušník konkrétního práva ve státě, k němuž patří dotčený cizinec. Tento systém je praktikován ve Francii a jest povšechně doktrinou odmítán, ježto je zásadně nesprávný a hlavně ztěžuje mezinárodní styky. Vcelku je systém ten nepřesný a činí při aplikaci značné potíže.

Od tohoto systému je rozlišovati systém, při němž dochází k výčtu těch práv, k nimž se v-t vztahuje. Tento systém je velmi rozšířen a vyskytuje se též v četných smlouvách, jež ČSR byla uzavřela. V té příčině stačí poukázati k úmluvě ČSR s Francií ze dne 7. října 1922 o soudní ochraně a právu chudých (č. 46/1926 Sb.).

Významny jsou též v-stní klausule, jimiž se sleduje jednotnost materiálního práva. Systém tento bývá nazýván systémem věcné v-i v protikladu k systému v-i osobní. Jeho uplatnění souvisí arci s celým problémem sjednocení zákonodárství mezi jednotlivými státy a proto se ho používá poskrovnu, a to ještě ve zvláštních právních oborech, na př. v oboru práva obchodního a pracovního.

Posléze přicházejí v úvahu formule kombinační, při nichž se spojením různých klausulí v-stních usiluje o dosažení nejlepší v-i v tom smyslu, aby byla zajištěna totožnost plnění. Děje se tak buď cestou současného používání různých formalí, buď postupem střídavým (alternativním) nebo posléze způsobem podílným, při němž se každé právo podřizuje toliko určitému způsobu v-i. S prvním postupem jsme se setkali při používání podmínečné klausule nejvyšších výhod. Vyskytuje se též v té kombinaci, že se spojuje výčet práv, k nimž se v-t vztahuje, se systémem stejného nakládání (srovn. shora uvedenou úmluvu ČSR s Francií o soudní ochraně a právu chudých). Druhého postupu se užívá tak, že přichází v počet výčet nebo klausule nejvyšších výhod, pokud se týče tato klausule a nakládání jako s vlastními státními příslušníky. Rovněž tento systém se vyskytuje v mezinárodních smlouvách, uzavřených ČSR. Typickou tu je na př. úmluva o usazování s Persií ze dne 29. října 1930 (č. 138/1931 Sb.), v níž se nejprve vypočítávají práva, jichž budou příslušníci obou států požívat na území státu druhého, načež se stanoví, že ve všech těchto oborech nesmí býti s nimi zachá-

zeno nepříznivěji než s příslušníky státu požívajícího nejvyšších výhod. Důležité jest též ustanovení čl. III. obchodní a plavební smlouvy s Bulharskem ze dne 29. srpna 1933 (č. 66/1934 Sb.), v němž se uvádí, že příslušníci jedné smluvní strany budou požívat na území druhé strany, pokud jde o jejich osoby, jakož i majetek, jejich práva a zájmy, v oboru břemen (daní a poplatků), dávek, pokud mají povahu daní, nebo jiných podobných dávek, v každém ohledu téhož nakládání a téže ochrany před úřady a fiskální pravomocí jako vlastní příslušníci nebo příslušníci státu požívajícího nejvyšších výhod. Konečně je praktickým též způsob podílný neboli distributivní, pokud se při něm používá různých v-tních formulí, avšak za různých předpokladů. Tak na př. může určitá mezinárodní smlouva sukcesivně používat klausule nejvyšších výhod, výčtu jednotlivých práv, o něž jde, a nakládání jako s vlastními příslušníky. Sem spadá obchodní a plavební smlouva ČSR se Svazem sovětských socialistických republik ze dne 25. března 1935 (č. 61/1935 Sb.).

4. V-tní klausule obsahují též vnitrostátní právní normy, které upravují vztah tuzemská k cizině, pokud se týče k cizím státním příslušníkům, aby jim zajistily stejné právní postavení s domácími příslušníky. Jednotlivé státy mohou vydávat takové právní normy ovšem v mezích, stanovených právem mezinárodním. V tom směru nemůže přijít v-t v úvahu tam, kde je stát vázán normou práva mezinárodního k určitému postupu vůči cizímu státu. Uvnitrostátních právních norem, které nejsou právem mezinárodním přikázány, vyskytuje se v-tní klausule, jak správně vystihl Triepel (*Völkerrecht und Landesrecht*, 1899, str. 280), proto, aby stát usměrnil vývoj práva mezinárodního v žádoucím směru. Přitom Triepel nepřehlédl, že v-tní klausule může mít důležitou funkci ve vnitrostátních právních normách, jež jsou požadovány právem mezinárodním, totiž funkci politickou, jež spočívá v tom, že paralyzuje zákonné vázání státu tam, kde by to mohlo škodit. Většinou se vyskytuje v-tní klausule v těch vnitrostátních právních normách, které jsou s hlediska mezinárodního irelevantní. Jde tu o ty vnitrostátní právní normy, které státy vydávají ve sféře, kterou jim platné právo mezinárodní ponechává jako sféru právně volnou. Tuto legislativní kompetenci po-

tvrdil čl. 15, odst. VIII. Paktu o Společnosti národů, který stanovil, že tvrdí-li některá strana a uzná-li Rada, že spor se týká otázky, kterou právo mezinárodní přenechává výhradně její pravomoci, zjistí to Rada ve svém referátě, aniž dá pokyny o jeho řešení. Ač tímto ustanovením byla vymezena pravomoc Rady Společnosti národů, přece má širší význam, neboť vymezuje pojem volné právní kompetence, kterou právo mezinárodní přenechává státům. Stálý mezinárodní soudní dvůr ve svém dobrém zdání ze dne 7. února 1933 ve věci dekretů o státní příslušnosti v Tunisu a Maroku uvedl, že se výhradná pravomoc států vztahuje k jistým otázkám, které, ač se mohou dotýkat zcela blízko zájmů několika států, nejsou upraveny právem mezinárodním. V takových otázkách je každý stát výlučným pánem svých rozhodnutí. Otázka, zda určitá záležitost spadá čili nic do výhradné pravomoci státu, je v podstatě otázkou relativní; závisí na vývoji mezinárodních poměrů. (*Publications de la Cour, série B, no. 4, str. 23 a 24.*)

K otázkám, jež spadají pod výhradnou pravomoc států, patří na př. úprava přistěhovalectví, vystěhovalectví, nakládání s vlastními příslušníky, úprava obchodních styků, otázka cel, surovin, trhů a j. Na tomto stavu věci se ničeho nezměnilo Chartou spojených národů, která čl. 2, bod 7 převzala předpis o výhradné pravomoci států v tomto znění: „Žádné ustanovení této Charty nedává Organizaci spojených národů právo, aby zasahovala do věcí, které podstatně patří do vnitřní pravomoci států, ani nezavazuje členy, aby takové věci podrobovali řešení podle této Charty; tato zásada však nebrání, aby se nepoužilo donucovacích opatření podle kapitoly VII.“

Stejně jako jiné státy, tak i Československá republika v mezích své výhradné kompetence praktikovala v různých otázkách princip v-i. Především v otázce osvobození osob exteritoriálních od státních a jiných veřejných daní a dávek postavil se zákon ze dne 9. listopadu 1922 (č. 331 Sb.) na půdu v-i. Rovněž při úpravě právního postavení obyčejných cizinců byl princip v-i zachován, a to § 33 obč. z., který stanoví, že cizinci mají vůbec stejná občanská práva a povinnosti jako tuzemci, nevyhledává-li se k požívání těchto práv výslovně vlastnosti státního občana. Cizinci musí také, aby požívali stejného práva s tuzemci, v pochybných

případech dokázati, že stát, k němuž náleží co do práva, o které se jedná, zachovává se stejně ke zdejším státním občanům jako ke svým. Pro procesní způsobilost cizinců je směrodatný předpis § 33 obč. z., pro povinnost žalujících cizinců složit jistotu žalobní platí předpis § 57 c. ř. s. a § 124 zák. čl. I/1911, přiznání práva chudých upravuje § 63 c. ř. s. a § 112 zák. čl. I/1911, nyní zák. č. 105/1947 Sb. a vyhl. min. spr. č. 119/1947 Sb. O průvodní moci cizích obchodních knih platí § 295 c. ř. s. ve znění zákona č. 204/1946 Sb., jímž pozměněn též § 322 zák. čl. I/1911. Uznání a výkon cizozemských exekučních titulů se spravují § 79 ex. ř. a čl. IX., čís. 3, § 1 zák. č. 23-1928 Sb. V § 101 c. ř. s. a v § 46 zák. čl. I/1911 se předvídá soud v-i pro žaloby na cizince. Rovněž v zákoně č. 64/1931 Sb., kterým se vydávají řády konkursní, vyrovnávací a odpůrcí, jest uplatněn v-t (čl. IX., odst. 3, § 60 k. ř. a § 31 v. ř.). V řízení nesporném byla uplatněna v-t při projednávání pozůstalostí po cizincích v §§ 22 a 23 čís. pat. č. 208/1854 ř. z. a v § 8 zák. čl. XVI/1894. Rovněž v oblasti správního práva byla stanovena podmínka v-i. Tak § 8 ž. ř. stanoví, že cizinci jsou proti průkazu formální v-i se strany státu, k němuž patří, postaveni na roveň tuzemcům co do nastupování a provozování živností. Rovněž při připouštění cizích akciových a komanditních společností na akcie, jakož i společností s ručením omezeným rozhoduje v-t. V neposlední řadě je princip v-i uplatněn též v zákonných předpisech o sociálním pojištění. Československý právní řád, jak patrně, spočívá v zásadě na principu v-i formální.

5. Se v-i úzce souvisí právo odvety (retorse), pokud právě při v-i není právní povinnosti bez práva jí odpovídajícího. K odvetě sáhne stát, když se s jeho příslušníkem v cizím státě zachází hůře než s jeho vlastními příslušníky, jestliže toto horší nakládání má svůj důvod v tom, že jde o příslušníka dotyčného státu. Pakliže horší postavení příslušníků jednoho státu ve státě druhém vyplývá z toho, že tento stát nakládá se všemi osobami stejně, pak odvěta nemůže přijíti k platnosti, nýbrž toliko v-t materiální. Odvěta je svépomocným aktem, jímž stát dotčený nevlídným opatřením druhého státu, i když opatření to není v rozporu s právem mezinárodním, hledí pohnouti tento stát, aby od něho upustil. Nejde tu tedy o žádnou pravou sankci, poněvadž práva, o jejichž

ochranu běží, spočívají na dobrovolné koncesi, kterou se uskutečňuje dobrovolná součinnost mezi státy. Účelem odvety v našem případě je dosáhnouti stejného nakládání u vlastních státních příslušníků s cizími příslušníky v jejich domovském státě. Velmi případně to formuloval Walker (Internationales Privatrecht, 2. v., 1922, str. 233), když uvedl, že zásada v-i sleduje též cíl, pouze cesta je různá. V-t vyžaduje především průkazu stejného postavení a poskytuje pak stejné nakládání s cizinci; právo odvety poskytuje předem stejné nakládání a odepře je, když se prokáže nestejně nakládání v cizině.

Každému státu samozřejmě přísluší právo kontroly nad dodržováním recipročního postupu se strany států ostatních. Není-li tu v-t dodržena, pak stát tímto způsobem postižený má právo odvety. Jde-li o porušení v-tní mezinárodní smlouvy, vykonává právo odvety vláda, nikoli soudní orgán, který smlouvu aplikuje. Jestliže se vláda rozhodne použití práva odvety, jsou tím soudy vázány. Jinak je tomu, když vznik práva pro cizí státní příslušníky je závislý na průkazu v-i. V takovém případě se může i jednotlivec dovolávat toho, aby soudy použily práva odvety. Sem spadá na př. předpis § 33 obč. z., podle něhož přísluší soudům, aby užívaly práva odvety. V tom směru konstatoval nejvyšší soud ve svém rozhodnutí ze dne 9. prosince 1927, Rv I 1850/27, Váž. civ. č. 7601, že tímto předpisem poskytují se cizincům stejná práva a ukládají se jim stejné povinnosti jako státním občanům, ale zaručená jim rovnoprávnost jest vázána podmínkou, že i jejich domovský stát poskytuje zdejším státním příslušníkům stejná práva jako příslušníkům vlastním. Nedodržuje-li cizí stát v-i (formální reciprocita), jest na zdejších soudech, by užívaly práva odvety (retorse) a posuzovaly nárok cizince tak, jak jeho domovský stát činí s nároky zdejších příslušníků, pokud ovšem tomu nepřekážejí zvláštní pozitivní právní předpisy. Podobně budou postupovati i správní úřady, pokud jsou k tomu zákonem zmocněny.

6. Veliký význam, jaký má v-t v regulaci mezinárodních vztahů, se projevil i v mezinárodní judikatuře, která zdůraznila, jak důležitým činitelem je v-t při výkladu mezinárodních závazků států. Tak Stálý rozhodčí dvůr výrokem ze dne 11. listopadu 1912 ve sporu mezi Ruskem a Tureckem o placení škod ruským pří-

slušíkům a institucím vytkl, že spisovatelé mají za to, že při provádění veřejné smlouvy sluší postupovati s umírněností a se slušností podle zásady, že je s ostatními nakládati tak, jak bychom chtěli, aby bylo nakládáno s námi (J. B. Scott, *Les travaux de la Cour permanente d'arbitrage de La Haye*, 1921, str. 337). V dalším svém rozhodčím výroku ve sporu mezi Nizozemskem a Portugalskem o ostrov Timor ze dne 25. června 1914 připomněl Stálý rozhodčí dvůr zásady o výkladu a provádění mezinárodních smluv, jak je uvádí běžná nauka a vytkl zejména toto:

„Heffter, *Völkerrecht*, § 94, se vyjadřuje na příklad takto: „Všechny smlouvy zavazují k poctivému a úplnému provedení, a to nikoli pouze toho, co bylo písemně slíbeno, nýbrž též k plnění toho, k čemu se stát zavázal a co odpovídá podstatě jakékoli smlouvy, jakož i srovnalé vůli smluvních stran (t. j. to, co se nazývá duchem smluv).“ Heffter připojuje § 95: „Výklad smluv se má nepochybně díti podle zjiitelného vzájemného úmyslu a též podle toho, co se může předpokládati mezi stranami, jež jednájí poctivě a rozumně, že slíbily jedna druhé podle použitých výrazů“ (J. B. Scott, n. a. m., str. 389).“

Rovněž Stálý mezinárodní soudní dvůr měl příležitost dotknouti se funkce v-i v mezinárodních stycích. Ve svém dobrém zdání ze dne 28. srpna 1928 ve věci výměny řeckého a tureckého obyvatelstva prohlásil toto:

„Avšak, jak již soudní dvůr měl příležitost připomenouti ve svém nálezu ve věci Wimbledonu, způsobilost sjednávati mezinárodní závazky je právě znakem suverenity státu. V nynějším případě jsou ostatně závazky smluvních států zcela rovné a úplně vzájemné. Proto není možno připustiti, že úmluva, která zakládá takové závazky, vyložena jsouc podle svého přirozeného smyslu, dotkla se suverenity vysokých smluvních stran“ (*Publications de la Cour*, série B, no. 16, str. 21).

Ve svém dalším dobrém zdání ze dne 5. září 1931 ve věci celního režimu mezi Německem a Rakouskem (protokol ze dne 19. března 1931) uvedl soudní dvůr toto:

„Že zřízení tohoto režimu nezakládá samo o sobě akt, jímž by Rakousko zcizilo svou nezávislost, nemohlo by býti vůbec popíráno, neboť Rakousko nepřestává tím býti uvnitř svých hranic odlišným státem se svou vlastní vládou, jakož i se svou

vlastní správou, a ne-li skrze vzájemnost, kterou podle práva, i když ne ve skutečnosti, navržená smlouva obsahuje, aspoň skrze možnost ji vypověděti, lze říci, že právně podržuje Rakousko případný výkon své nezávislosti“ (*Publications de la Cour*, série A/B, no. 41, str. 52).

Ve spojitosti s tímto dobrým zdáním trefně konstatoval vynikající italský internationalista Anzilotti ve svém odchýlném votu toto:

„Jestliže Rakousko, které je nyní rovné s Německem, uzavře s ním rovný závazek, jaký na sebe vezme Německo vůči Rakousku, nezmění se právní postavení obou států k sobě navzájem, pokud jde o jejich vzájemnou nezávislost, ač svoboda je více omezena než předtím. Nezávislost Rakouska nebyla by dotčena toliko na základě režimu, který by přiznal Německu postavení s právní předností; tu je nemožno, aby takové postavení vyplývalo ze smlouvy, o níž se má za to, že spočívá na základě úplné právní rovnosti a vzájemnosti.“

Ve spojitosti s nálezem Stálého mezinárodního soudního dvoru ze dne 28. června 1937 ve věci čerpání vody v řece Maase nadhodil ve svém odchýlném votu jonkheer van Eysinga otázku kontroly smluvních států nad plněním smlouvy a tu právem vytkl, že právo kontroly je v zásadě vzájemné anebo přesněji řečeno je vzájemné tam, kde smlouva je vzájemná (*Publications de la Cour*, série A/B, no. 70, str. 63).

Významným je též rozhodčí výrok předsedy americko-britského reklamačního rozhodčího soudu Henri Fromageota ze dne 9. listopadu 1923 ve věci: *Eastern Extension, Australasia and China Telegraph Company, Limited*, v němž se řeší otázka diskriminace cizinců v souvislosti s aplikací v-i. Předseda tu zdůraznil toto: „Je zcela oprávněným pro vládu, aby v nedostatku nějaké zvláštní opačné dohody poskytla poddaným některé vlády zacházení, jež se odpírá poddaným jiných vlád, aneb vyhraditi vlastním poddaným zacházení, jež se neposkytuje cizincům. Některé politické důvody, prokázaná služba, tradiční pouta přátelská, reciproční zacházení v minulosti nebo v přítomnosti mohou poskytnouti důvod pro diskriminaci“ (*The American Journal of International Law*, 18, 1924, str. 841).

7. Po druhé světové válce, jež byla do značné míry vyvolána nezdravým naciona-

lismem a hospodářským imperialismem, nabývá zvláštního významu pro existenci a rozvoj dnešního mezinárodního právního společenství v-t, která je formou dobrovolné součinnosti mezi státy. Solidarita a vzájemná závislost států vylučuje, aby se státy mohly nadále politicky i hospodářsky izolovati, a proto tvůrci nového uspořádání světa postavili namísto škodlivé izolace princip dobrého sousedství, který chce všem mírumilovným státům zajistiti stejnou příležitost k obchodu a přístup k surovinám, aby mohly hospodářsky i sociálně prosperovati. V tom směru smluvní státy vyjádřily v památné Atlantické chartě ze dne 14. srpna 1941 svou vůli, přivoditi úplnou součinnost všech států na poli hospodářském, aby byly všem zjednány zlepšené pracovní podmínky, hospodářský pokrok a sociální bezpečnost. Tuto tendenci k užší součinnosti mezi Spojenými národy manifestuje též Mezinárodní organizace práce, která zásady obsažené v Atlantické chartě přijala za své. Stalo se tak zejména na 26. všeobecné konferenci Mezinárodní organizace práce, která dne 10. května 1944 přijala významnou deklaraci o snahách a cílech Mezinárodní organizace práce, o níž prezident Roosevelt prohlásil, že shrnuje aspirace období, které poznalo dvě světové války a že může nabýti historického významu jako Prohlášení nezávislosti Spojených států amerických. Deklarace ta vychází ze správného poznání, že trvalý mír musí spočívat na sociální spravedlnosti, a ukládá Mezinárodní organizaci práce povinnost pracovati k zajištění společného blaha lidstva cestou soustavného a svorného mezinárodního úsilí. Přitom položila deklarace ta váhu na princip, podle něhož všichni lidé bez ohledu na jejich plemeno, věru aneb pohlaví mají mít právo na uskutečňování svého hmotného blaha a svého duchovního vývoje za podmínky svobody a důstojnosti, hospodářské bezpečnosti a stejné příležitosti. Systému přátelské a tvůrčí mezinárodní součinnosti se dostalo pevného základu v Chartě spojených národů, kterou byla uvedena v život Organizace spojených národů. V tom směru je důležitý čl. 55 Charty, který na v-i buduje systém mezinárodní hospodářské a sociální součinnosti. Práví se v něm toto:

„Aby se vytvořily podmínky ustálenosti a blahobytu, jež jsou potřebné pro pokojné a přátelské styky mezi národy a jsou založeny na účtě k zásadě rovno-

právnosti a sebeurčení národů, Spojené národy budou pracovati:

a) pro vyšší životní úroveň, plnou zaměstnanost a podmínky pro hospodářský a sociální pokrok a rozvoj;

b) pro řešení mezinárodních hospodářských, sociálních, zdravotních a příbuzných problémů a pro mezinárodní kulturní a výchovnou součinnost;

c) pro obecnou úctu k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu plemene, pohlaví, jazyka nebo náboženství a pro jejich zachovávání.“

V té věci připadla obtížná úloha Hospodářské a sociální radě Organizace spojených národů, která k podnětu Spojených států amerických učinila vhodné kroky k přípravě mezinárodní konference pro obchod a zaměstnanost, pověřené řešením otázek rozšíření výroby, výměny a spotřeby statků. Za tím účelem byly připraveny plány na zřízení Mezinárodní obchodní organizace (International Trade Organization), o níž má rozhodnouti světová konference tohoto roku (1947). Při řešení otázek, jak odstraniti závady svobodného mezinárodního obchodu, budou významny mnohostranné mezinárodní smlouvy s klausulí nejvyšších výhod. Tato klausule odpovídá ostatně nejlépe principu dobrého sousedství, který je regulativním principem dnešních mezinárodních vztahů. V mírových pak smlouvách, které byly dne 10. února 1947 v Paříži podepsány, byla klausuli nejvyšších výhod přiřčena podstatná funkce při úpravě vzájemných hospodářských vztahů mezi smluvními stranami (srov. na př. čl. 82 mírové smlouvy s Itálií).

Literatura:

Bar: Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts, I., 2. v., 1889; Basdevant (Suzanne), La clause de la nation la plus favorisée, effets en droit international privé, Répertoire de droit international, III., 1929; Catellani, Il Diritto Internazionale Privato e i suoi recenti progressi, I., 2. v., 1895; Ebner, La clause de la nation la plus favorisée en droit international public, 1931; Fedozzi, Il Diritto Internazionale Privato. Theorie generali e diritto civile, 1935; François, Handboek van het Volkenrecht, I., 1931; Kučera, Mezinárodní základy cizineckého práva, 1929; Kunz, Gegenseitigkeit im Völkerrecht, u Struppa, Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie, I., 1924; Niboyet, La notion de réciprocité dans les traités diplomatiques de droit international privé, Recueil des Cours. Académie de droit international, 52 (1935-II); Redslob, Histoire des Grands Principes du Droit des Gens depuis l'antiquité jusqu'à la veille de la Grande Guerre, 1923;

Riedl, *Dérogrations à la clause de la nation la plus favorisée*, 1931; Scelle, *Précis de Droit des Gens*, II., 1934; Stowell, *International Law. A Restatement of Principles in conformity with actual practice*, 1931; Triepel, *Völkerrecht und Landesrecht*, 1899; Walker, *Streitfragen aus dem Internationalen Civilprocessrechte*, 1897; týž, *Internationales Privatrecht*, 2. v., 1922.

Bohumil Kučera.

Vzorčky ochranné.

A. Úvod. — B. Prameny. — C. Rozsah vz-ové ochrany. — D. Vznik vz-ové ochrany. — E. Práva a povinnosti přihlašovatele. — F. Zánik vz-ového práva. — G. Porušení vz-ového práva. — H. Mezinárodní ochrana vz-ů. — I. Literatura.

A. Úvod.

Je obecným, morálním i právním přesvědčením, ustáleným u všech kulturních národů, že se jedinci, kterému se podařilo vynaložením zvláštních osobních schopností či mimořádné píle přispěti k obohacení veškerenstva, ať na poli hospodářském nebo kulturním, má za to dostati odměny. Tam, kde toto obohacení spočívá výhradně v objevu, ať již nového předmětu, nových vlastností předmětu již známého či nových abstraktních zákonů či pouček přírodních, dostává se objeviteli zpravidla jen veřejného uznání, vyznamenání, po případě povolání k význačnějšímu úřadu učitelskému a pod., avšak tam, kde toto obohacení nabývá již konkrétních forem praktických buďsi tím, že autor nové ideje zároveň našel také konkrétní formu jejího hospodářského využití, či vytvořil-li již z nových idejí hotové dílo, jež samo o sobě jest novým přínosem pro kulturní či hospodářské bohatství veškerenstva, je mu přiznáván také nárok na to, aby tuto ideu směl po určitou dobu sám exploítovati, dříve než to bude dovoleno každému jinému členu tohoto veškerenstva. Je to absolutní právo immateriální, působící proti všem osobám třetím, a patří sem vedle práva autorského a patentního také právo na ochranu vz-ů. Vz. právo spolu s právem patentním, známkovým a právem proti nekalé soutěži tvoří zvláštní skupinu, t. zv. právo na ochranu živn. vlastnictví.

S hlediska shora vymezeného privilegia rozumíme vz-em každou předlohu vztahující se k tvaru průmyslového výrobku, způsobitou k tomu, aby na zmíněný výrobek byla přenesena. Tvar vz-u může býti plošný, dvojrozměrný (desiny na látky a j.) nebo tělesný, trojrozměrný. Předloha sama bude zpravidla plošný náčrt nebo soubor několika náčrtů, vypodobňujících průmyslový

výrobek do té míry, aby jej bylo lze podle této předlohy vyrobiti v tom tvaru, jakému se má dostati zákonné ochrany. Je přirozeno, že u některých výrobků, zejména komplikovanějších, bude někdy nesnadné, ba snad i nemožné pouhou předlohou podat takový návod, aby se podle něho dal příslušný výrobek zhotoviti přesně v tom tvaru, se všemi jeho finesami, jak má vz-ovou ochranou býti zachycen, a proto se takové grafické předloze staví na roveň model, t. j. již hotový průmyslový výrobek, zhotovený v tom tvaru, jaký odpovídá předloze, kterou má zastupovati, a to buď ve skutečné velikosti nebo v měřítku menším, event. i větším. Dlužno si však uvědomiti, že zákonná ochrana se nepřipíná ani k tomuto výrobku, ani k modelu, nýbrž k jeho abstraktnímu vz-u, tedy k předloze resp. ke tvůrčí myšlence v ní ztělesněné. V praxi se ovšem mluví zpravidla zkráceně o vz-ové ochraně průmyslových výrobků, a proto také my použijeme podle potřeby občas této obvyklé zkratky, avšak u plném vědomí, že tu jde pouze o praktickou brachylogii.

Vz-ovým právem v subjektivním smyslu rozumíme výhradné právo oprávněného, vyráběti a dávat do obchodu průmyslové výrobky zhotovené podle chráněného vz-u, v objektivním smyslu pak soubor norem, upravujících ochranu těchto vz-ů.

B. Prameny.

Pramenem čsl. vz-ového práva jsou nejen normy vnitrostátní, nýbrž i mezinárodní smlouvy a úmluvy, na něž se vnitrostátní normy výslovně odvolávají.

Základním pramenem vz-ového práva v zemích České a Moravskoslezské je i dnes ještě cíl. patent, kterým byl vydán zákon ze 17. 12. 1858, č. 237 ř. z. o ochraně vz-ů a modelů pro průmyslové výrobky, ve znění těchto novel: zák. z 23. 5. 1865, č. 35 ř. z., zák. z 24. 7. 1919, č. 469 Sb., zák. z 30. 6. 1921, č. 259 Sb., zák. z 20. 12. 1932, č. 28 Sb. z r. 1933, vl. nař. ze 17. 12. 1938, č. 344 Sb., vl. nař. z 1. 2. 1940, č. 96 Sb., vl. nař. z 8. 8. 1940, č. 289 Sb. a zák. z 8. 5. 1946, č. 124 Sb. (u norem z doby nesvobody bude arci třeba zkoumati po každé, zda se nepřičí ústavě). K tomu některé prováděcí předpisy: výn. rak. min. obch. z 21. 12. 1858, č. 3970, obsahující instrukci pro obchodní a živnostenské komory v příčině registrace vz-ů, nař. téhož min. z 21. 1. 1908, č. 17 ř. z., zejména jeho § 6 o úpravě a maximálním rozsahu vz-ů, a vl. nař. z 27. 1. 1933, č. 31 Sb. o do-